

PÁKEI LAJOS ÉS A DÉVAI DÁVID FERENC-TEPLOM*

2003-ban ünnepeltük Pákei Lajos születésének 150. évfordulóját. Akkor egy pontos, átfogó előadást hallottunk Murádin Bayer Katalintól az építész életútjáról.¹

Magam viszont ebben az előadásban csak emlékeztetőül eleveníteném fel Pákei életének fontosabb állomásait, és a hangsúlyt elsősorban egy kevésbé ismert építészeti tervére, a Dévára tervezett Dávid Ferenc-templomra, valamint annak történeti hátterére fektetném.

A háromszéki Páké községből származó székely nemes családjának János nevű őse a 18. század elején (1712) telepedett le Kolozsváron, és lett unitárius prédikátor. Ez a János a régi Tamás családnevet elhagyva először nevezte magát Pákeinek. Ettől kezdve a Pákeiek unitárius kollégiumi tanárokként, városi főjegyzőkként és főbírókként követték egymást.²

Idős Pákei Lajos (1808–1864) főkormányzéki titoknoki méltóságig jutott el. Ótordai Székely Teréziával kötött házasságából három fia és két lánya született, de közülük csak Lajosnak volt hosszú, alkotó élete.

Ifjú Pákei Lajos 1853. március 1-jén látta meg a napvilágot Kolozsváron. Tanulmányait 1872-ben fejezte be a kolozsvári Unitárius Főgimnáziumban.

Pályaválasztása szempontjából csak a technikai szakok érdekelték, ezen belül az építészetet választotta. Műegyetemi tanulmányait 1872-ben a budapesti Királyi József Műegyetemen kezdte meg, és 1873-ban a müncheni Polytechnicumon folytatta. 1876 végén a bécsi Képzőművészeti Akadémiára, báró Theophil Hansen császári királyi építészeti főtanácsos hároméves iskolájába iratkozott be, s a professzor bevonta őt az akkoriban épülő bécsi parlament tervezési és építési munkálataiba. Tanulmányai befejeztével Kolozsváron megválasztották a város főmérnökének, így 1880-ban hazakerült szülővárosába.

Ebben az időben kezdődött el Kolozsvár modern várossá való szisztematikus fejlesztése. Pákei városfejlesztési elképzeléseiből csak egy párat említünk meg: a város felmérése és lejtmerése, csatornázási és vízvezetéki műveletek, vízszá-

*Az előadás elhangzott a XIII. kolozsvári Mátyás-napok keretében, 2005 februárjában.

¹ Murádin Bayer Katalin előadását egy korábban, a *Keresztény Magvetőben* megjelent tanulmányára építette fel. Murádin Bayer Katalin: *Pákei Lajos kéziratos önéletírása*. In: *KerMagv.* 1996. (102. évf.) 99–106.

² Vö. Balogh Jolán: *Pákei Lajos rajzai Kolozsvár építészeti emlékeiről*. In: *Erdélyi Tudományos Füzetek*. 186. Kolozsvár, 1944. 3.

bályozási munkák, vashíd építése, utcanyitások, közvágóhíd és vigadóparki csarnokok tervezése stb. Építési szabályrendeletet kellett kidolgoznia és más műszaki terveket készítenie, amelyek pénzalap miatt csak részben valósulhattak meg. Mivel az efféle akadályokkal nem tudott megküzdeni, lemondott főmérnöki állásáról, de a városfejlesztésért végzett munkája elismerésül Kolozsvár tiszteletbeli főmérnökének nevezték ki.

Az építész Pákei természetesen elsősorban tervezéssel foglalkozott. Ez az a tevékenység, amely igazán nagyra tette. „Több mint 50 középület, 20 templom, 5 kastély, családi házak, villák, síremlékek, emléktáblák sora kötődik a nevéhez. [...] Ő volt Erdély legjelentősebb eklektikus építész. A régi stílusokat, a klasszikus, a reneszánsz, barokk elemeit kombinálta sikerrel épületei díszítésében.”³

A Kolozsváron kivitelezett terveiből megemlíthjük a rég elpusztult sétatéri őrház, a sétatéri korcsolyacsarnokot (ma vendéglő), a sétatéri Kioszkot (ma romos állapotban van), előtte a megrongált szökőkúttal, a városi közvágóhidat, az Építő-, Fa- és Fémipari Iskolát, az I. Ferenc József Iparmúzeumot (ma a Múzeumot ad otthont), a Kereskedelmi Akadémiát, az Unitárius Kollégiumot, a Nemzeti, később New York Szállodát (ma Continental), a görög katolikus fiúiskolát, a főesperesi lakást.

Nem-kolozsvári épületei közül említésre méltó a bánffyhungyadi és a mócsi kórház, a takarékpénztár épülete Dicsőszentmártonban, Fadrusz János műterme és lakóháza Budapesten, a Naphegyen, a székelykeresztúri Unitárius Főgimnázium stb.

Az általa tervezett templomok közül kiemeljük a bölöni, a firtosmartonosi, a székelyudvarhelyi, a vadadi, a magyarsárosi unitárius templomokat, a dicsőszentmártoni katolikus templomot.

Síremlékek és egyéb műtárgyak is fűződnek nevéhez, így Kelér Ilona színművésznő, Brassai Sámuel, Berde Mózes síremléke Kolozsváron, Barcsai erdélyi fejedelem síremléke Kozmatelken, Dávid Ferenc síremléke a dévai várnál, Mária Terézia pozsonyi emlékműve talapzatának architektonikus kiképzése, a Mátyás-szobor talapzata Kolozsváron stb. Ferenc József császár a Mátyás-szobor felállításában játszott szerepéért Pákeit a Ferenc József-rend lovagjává ültette.

Meg kell említenünk, hogy Pákei gazdag szellemi hagyatékának egy részét az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában őrizzük Kolozsváron.

Amint előadásom bevezetőjében előrejeleztem, most rátérek Pákeinek egy kivitelezés szempontjából szintén meghiúsult terve, a dévai Dávid Ferenc-templom történetére.

Az Unitárius Egyház 1910-ben ünnepelte egyházalapító mártír püspöke, Dávid Ferenc születésének 400. évfordulóját. A nagyszabású ünnepség előkészítésére két évvel korábban, 1908 elején Ferencz József püspök már javaslatot tett

³ Gaal György: *Kolozsvár műépítész. Pákei Lajos.* (kézirat) 2.

az Egyházi Képviselő Tanácsnak (a továbbiakban EKT), amely bizottságot nevezett ki az előkészítő munkálatokra. Az EKT jelentésében többek között az is szerepelt, hogy „a dévai vár, hol a halhatatlan emlékű Dávid Ferenc hitéért, valóságos meggyőződéséért mint fogoly kiszenvedett, jelöltessék meg emléktáblával, és ez az 1910. évben ünnepélyesen lepleztessék le.”⁴

A soron következő, 1908 októberi főtanácsi ülésen az ünnepségre vonatkozó megbeszélések, viták és javaslattételek során azt is indítványozták, hogy „építtessék a dévai vár alatti megfelelő helyen imaház; ha az emlékünnepe idejére nem építhető meg, legalább az építési alap gyűjtése közadakozás útján induljon meg.”⁵

A Főtanács elfogadta az indítványokat, és ezzel szabad utat nyitott az ünnepség tényleges megszervezésének. Azt is elhatározta, hogy elvben hozzájárul a dévai templom vagy imaház felépítéséhez, és az EKT-t bízta meg ennek előkészítésével.

Pákei Lajos mint főtanácsi tag tevékenyen bekapcsolódott a munkálatokba. Elsősorban a Dávid Ferenc-emlékmű megtervezésével bízták meg. Több alkalommal is járt a dévai várban terepszemlén, és a Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulattal egyeztetni, hisz a Társulat mint a várterület tulajdonosa engedélyt kellett, hogy adjon az emlékhely kialakítására.

Az ízlésesen megtervezett emlékművet 1910. augusztus 23-án felemelő ünnepi zsinat keretében leplezték le a dévai várban. A zsinaton mindenik egyház képviseltette magát, és az ünnepség nemzeti jellegét nemzetközivé tette az, hogy Anglia és Amerika unitárius egyházainak 100 tagú küldöttsége is jelen volt.

Ekkor az ünnepségen újból felerősödött az a gondolat, hogy Dávid Ferenc fogsága és 1579-ben bekövetkezett halála helyén, Déván, emlékimaházat emeljenek. Ennek érdekében a külföldiek már ott, a helyszínen megkezdték az adakozást, és 1000 koronát gyűjtöttek össze.

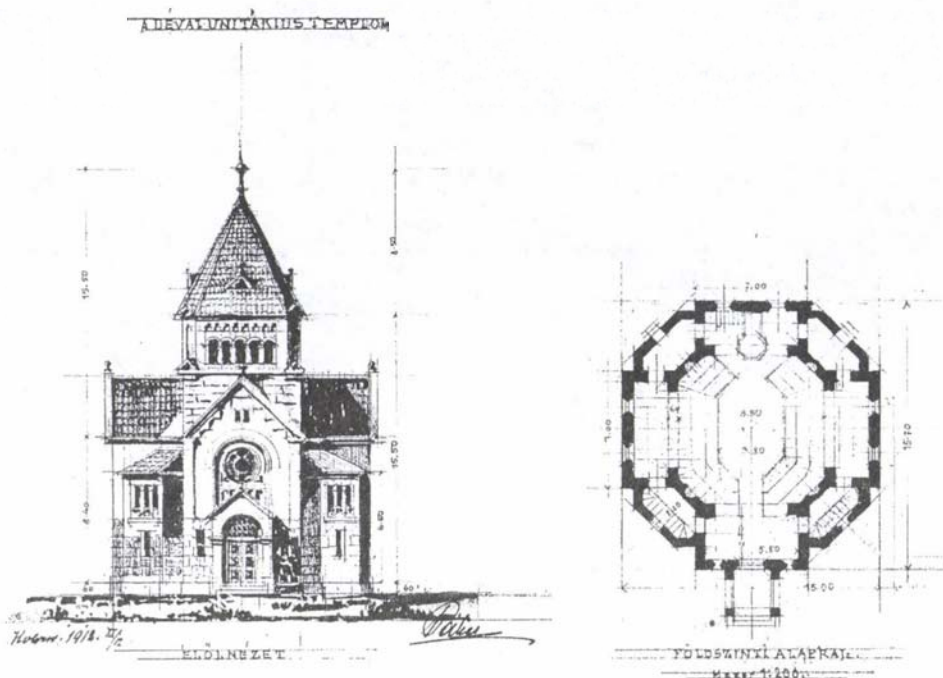
Sajnos, a gyűjtés nem olyan ütemben haladt, ahogy ezt a templom megálmodói elképzelték, és a dévai unitárius leányegyházközség vezető tagjai 1911 decemberében panaszos levélben juttatták kifejezésre elégedetlenségüket: „a hideg közöny miatt az eszme testet nem ölthetett, a gyűjtés tekintetében vezető körünk, s különösen unitárius belső embereink részéről semmi sem tétetett.”⁶ Hangsúlyozták azt is, hogy a templom nem a dévai leányegyházközség, hanem az Unitárius Egyház számára kell, hogy felépüljön, ezért a főhatóság is vegye ki a részét a gyűjtés megszervezéséből.

⁴ *Főtanácsi jegyzőkönyv.* 1908. október 25–27. Kolozsvár, 1908. 15. jk. sz. 43.

⁵ Uo. 46.

⁶ Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára (továbbiakban EUEGyLt) 321/1910 jelzet. 5. sz. A dévai leányegyházközség felterjesztése a dévai templom építésének ügyében.

Ennek a levélnek a hatására az EKT a dévai leányegyházközség kezéből átvette a templomépítés ügyét, és a maga hatáskörében tette meg a további intézkedéseket.

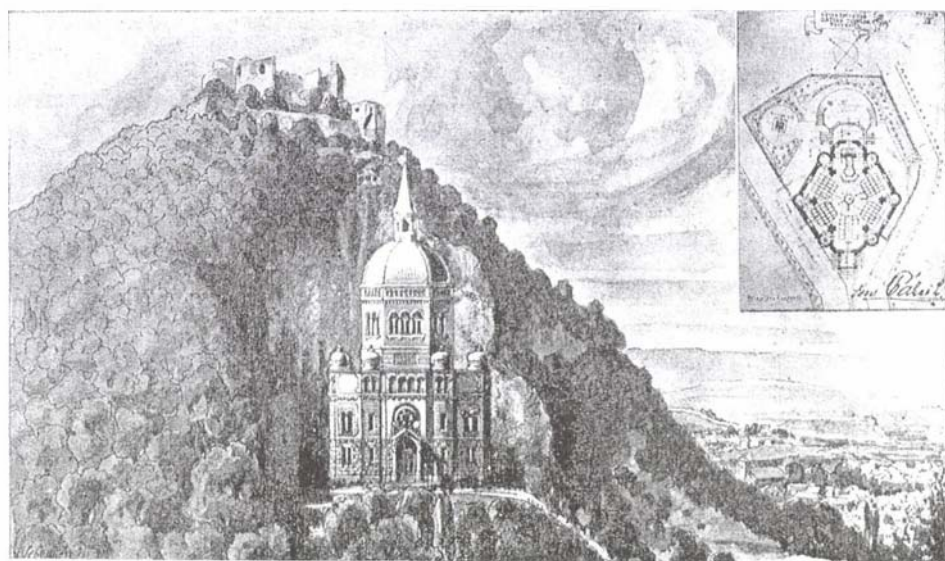
A dévai Dávid Ferenc-templom első terv-változata. Előlnézet és alaprajz

A leányegyházközség 1912 áprilisában arról is tudósította az EKT-t, hogy a templom céljára ők eddig 368 korona 35 fillért gyűjtöttek össze. Az Unitárius Egyház csak 1913 októberében szervezte meg az egyetemes gyűjtést, amikor egy adakozásra felszólító levéllel együtt gyűjtőiveket bocsátott ki. A felszólításban többek között az szerepelt, hogy „mindenkihez fordulunk e kérő levéllel, mert nem csak az a célunk, hogy a Dávid Ferenc-émlék-imaház felépüljön, hanem az is, hogy a vallásban hívő s a hitben élő emberek ezrei találkozzanak és egyesüljenek ebben a szent munkában.”⁷ Ezt a levelet angol nyelven is megszerkesztették, mert ígéretet kaptak az angliai és amerikai unitárius hittestvérektől, hogy 1/3–1/3 arányban ők is hozzájárulnak a templomépítés költségeihez, amely összesen kb. 60 000 koronára tehető. Így a Magyarországi Unitárius Egyház csak a fennmaradó 1/3 részt, mintegy 20 000 koronát kellett, hogy a saját híveitől összegyűjtsön. Ennek a pénzüsszegnek az előteremtését 3 év alatt a

⁷ Főtanácsí Jegyzőkönyv. 1913. október 26-28. Kolozsvár, 1913. 10. jk. sz. 47.

nehéz viszonyok ellenére is reálisnak tartották, és 1916-ra tervezték a templom felépülését.

Időközben 1912. október elején a Déván székelő Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat arra kérte az Unitárius Egyházat, hogy a Társulat által küldött bizottsággal egyetértve állapítsák meg a Várhegyen elhelyezendő kápolna végleges helyét, készíttessenek tervrajzot, valamint egy, a hely örök használatára vonatkozó szerződéstervezetet.⁸ A kérés megtárgyalására azon év november 12-én került sor, amikor Ferencz József püspök elnöklete alatt egy bizottsági gyűlést tartottak. A gyűlés résztvevői Fekete Gábor, dr. Gál Kelemen, Kozma Ferenc, Pákei Lajos, Váry Albert, Végh Mihály és dr. Boros György az elnökkel együtt elsősorban azt vitatták meg, hogy a templom a Várhegyen vagy a városban legyen, ugyanis a püspök-elnök véleménye az volt, hogy a városban kevesebbe kerülne az építkezés. A hozzászólások rendjén Pákei, Kozma és Fekete egyöntetűen amellelt érvelt, hogy a Várhegyen kiszemelt helyre kell felhúzni a templomot. Boros pedig nyomatékosan leszögezte, hogy: „a hely már le van foglalva, meg van szentelve. Erkölcsei lehetetlenségnek tartja, hogy más helyre menjünk. Ez egy zarándokhely!”⁹

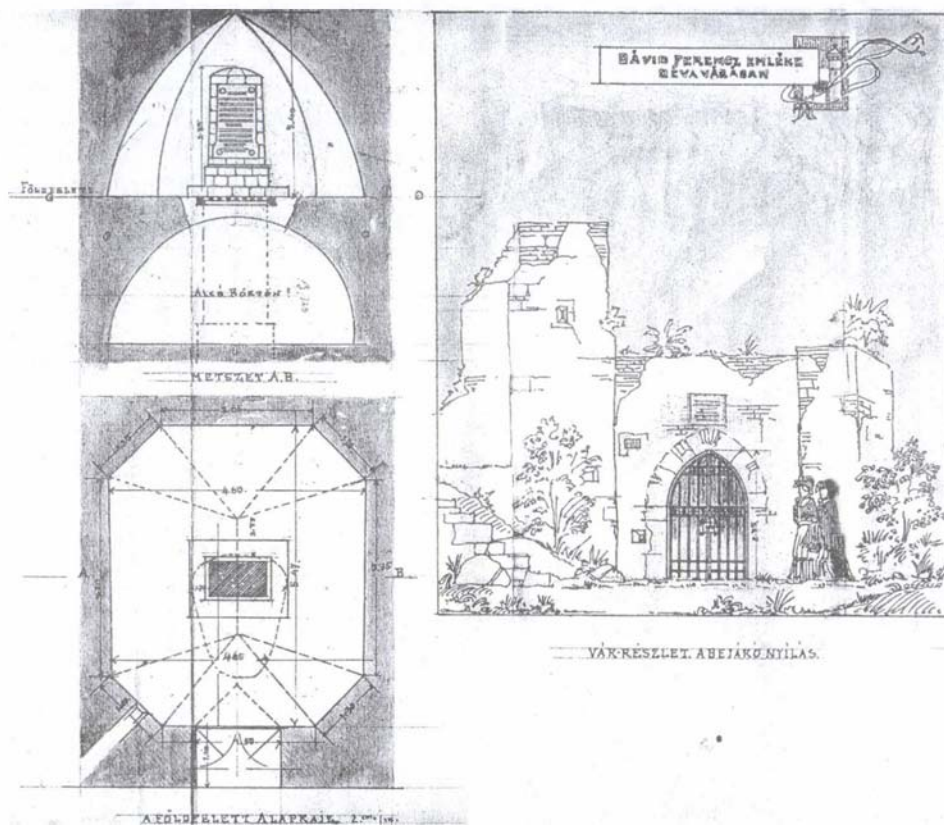

A Dávid Ferenc-templom elfogadott terv-változata, amellyel a gyűjtést indították

⁸ EUEGYL: 321/1910 jelzet, 7. sz. Hunyad megyei Történelmi és Régészeti Társulat levele.

⁹ Dévai Dávid Ferenc-templom. Akadémiai Könyvtár, Kolozsvár. MsU 2106. A bizottsági gyűlésről Boros György által készített jegyzőkönyv-fogalmazvány.

Ferencz József püspök Pákei Lajost kérte fel a dévai templom tervrajzának elkészítésére, és ezt a főmérnök 1913 márciusában felterjesztette megbízójának.¹⁰ A tervrajzokat az EKT is jónak találta, és bizottságot küldött Dévára – tagjai közt Pákeivel –, hogy az ottani Történelmi Társulatnak is bemutassák, valamint a templom helyének kijelölése után megállapodást kössenek.

A Dávid Ferenc-síremlék tervrajza a dévai várban

A bizottság 1913. június 29-én ment Dévára, és az általuk benyújtott jelentésből kitűnik, hogy a kijelölt terület nagysága 256 négyszögöl, és „a létesítendő Dávid Ferenc emléktemplom helyét a Várhegy oldal magasabbán fekvő részét jelölik ki e célra, ahol az építés kevesebb építési akadályokkal és költséggel oldható meg, de másrészt a templom is a magas Várhegytől kissé távolabb esve

¹⁰ EUEGYL: 321/1910 jelzet, 8. sz. Pákei Lajos Ferencz József püspökhöz intézett levele

igen szépen fog érvényesülni, és az itt elterülő völgyet dominálni fogja, úgy-hogy minden oldalról már messziről látható lesz.”¹¹

Sajnos, az első világháború kitörése miatt a tervek csak papíron maradtak meg. Boros György főjegyző 1917 decemberében még leadta az 1914 óta a templomalapra begyűlt pénzösszeget hadikölcsön-kötvény¹² formájában¹³, de ez a kötvény a korona inflálódása következtében elveszítette értékét. Így a templomra összegyűlt pénz is odaveszett.

Déván nem épülhetett fel a Pákei tervezte Dávid Ferenc-templom. 2003-ig kellett várni, hogy a dévai unitáriusoknak temploma és lelkészi lakása legyen. Az amerikai appletoni testvérgyülekezet és az Erdélyi Unitárius Egyház anyagi támogatásával Déva központjában a gyülekezet egy olyan ingatlant vásárolt, amelynek átalakításával templomot, lelkészi lakást és zárandokközpontot tudnak létrehozni.

Ha nem is az eredeti elképzelések szerint, de megvalósult az álom, mely szerint „Déva már nemcsak Dávid Ferenc szellemiségét őrzi, hanem az otthonra lelt kis gyülekezet önépítő munkájának örök tanúbizonyosságaként fog szolgálni.”¹⁴

¹¹ Uo. 10. sz. A kiküldött bizottság jelentése az EKT-hoz.

¹² A háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvény (1912: LXIII. t. -c.) 17. §-a alapján, amely a minisztériumot felhatalmazza, hogy a hadi szükségletek fedezésére szükséges összegek megszerzéséről hitelművelet útján intézkedhessék, a magyar kormány a világháború alatt 1914–1915 között három ízben fordult a nagyközönséghez hadikölcsönért.

¹³ EUEGyLt: 321/1910. jelzet, 15. sz.: Boros György felterjesztése a hadikölcsön-kötvényekről.

¹⁴ Koppándi-Benczédi Zoltán: *A dévai álom megvalósult!* In: *Unitárius Naptár* 2004. 72.

FEKETE JÁNOS

ÍGY LEVE TALÁLKOZÁSI PONTJA ...
AZ AMERIKAIÁKNAK, S ANGOLOKNAK
ÉS SZÉKELYEKNEK...”

A székelykeresztúri unitárius egyházközség testvéregyházi
kapcsolatainak történetéből

II.

1923 végén Amerikába utazott Patakfalvi Albert, az egyházközség tagja néhány keresztúri társával, akikkel az egyházközség vezetősége a testvérgyülekezetnek és Snow lelkésznek karácsonyi és újévi üdvözetet, valamint egy pünkösdi istentiszteletről és a konfirmálásról készült fényképet küldött. A levél így szólt:

„224-1923. Szívünk szeretetével köszöntjük montreali hittestvéreinket a Székelykeresztúri unitárius egyházközségből.

Kedves Hittestvéreink!

Az időben már közel levő karácsony magasztos ünnep, a már hamar elmúló esztendő, s az utána jövendő új év befolyása mellett szeretetünk és hálánk Veletek való közlésére indít minket az a már mélyen lelkünkbe gyökerezett öntudatos érzet, hogy a Ti nemes, építő, áldozatos szeretetek éltető és megerősítő befolyással hatottak reánk. Ölelő kar az üldözöttnek, üdítő harmat a szikkadt virágnak, messze fénylő, biztató ragyogás a kietlen pusztába vihar-kergetett száműzötteknek. Lelki és anyagi támogatásokat nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a karácsonyi ünnepekre és az 1924 újévre emlékül nektek küldött mellékelt képeken jelzett fölemelő események egyházközségünkben zavartalan nyugodtságban történhettek meg.

Első számú képen úrvacsoravétel alkalmával ünnepet szentelt híveink jelennek meg előttetek. Úrvacsorával való élésünk évenként négy alkalommal történik. Mint általában istentiszteleteink, az úrvacsoravétel is a lehető legtisztább, világos és minden természet feletti titokzatosságtól, rejtélyességtől mentes. A kenyér és bor elhelyezhetésére templomainkban egyszerű szép kivitelben, némely helyen művészi faragott és díszített asztal áll a templomtér közepén, a kockaalakra, egyszeri befalásra felvágott kenyérdarabok különböző anyagú és kivitelű tányérok, a kancsókba és poharakba kiöntött bor, erre az asztalra vannak elhelyezve. Az asztal díszes, értékes és több helyen műemlék beccsel bíró abroszokkal, terítőkkal van betakarva, feldíszítve. Poharak, tálak, terítők egyes nemes lelkek ajándékai. A kegyeletes áldozatkészség ma is ékesítgeti az Úrnak házát és asztalát.